

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXVI, св. 1

ISSN 0350-185X

UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVI, No. 1

Editorial Board:

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Predrag Piper, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE

2020

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXVI, св. 1

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пијер, др Слободан Реметић, др Јелица Сијојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2020

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

СР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог= South Slavic
Philologist / главни уредник Рајна Драгићевић. - Књ. 1,
св. 1/2 (1913) ; књ. 2, св. 1/2 (1921)-књ. 11 (1931) ; књ. 12
(1933)-књ. 17 (1938/1939) ; књ. 18, св. 1/4 (1949/1950)-
. - Београд : Српска академија наука и уметности :
Институт за српски језик САНУ, 1913; 1921-1931; 1933-
1938/39; 1949/50- (Београд : Чигоја штампа). - 24 cm

Полугодишње. - Друго издање на другом медијуму:
Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763
ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти:

др Јасна Влајић-Поповић, др Даринка Гортан-Премк, др Јасмина Грковић-Мејдор,
др Рајна Драгићевић, др Душка Кликовац, др Милош Ковачевић, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Слободан Павловић, др Катарина Расулић,
др Слободан Реметић, др Божо Торић

Израду и штампање финансирало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 23. 6. 2020. г.

Издају:

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура
Дивна Продановић

Припрема за штампу
Давор Палчић (*palcic@eunet.rs*)

Штампа
Чигоја штампа,
Студентски трг 13, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01
од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Маргарита И. Чернышева: Итоги 45-летнего издания <i>Словаря русского языка XI–XVII вв.</i>	9
Маргарита И. Чернышова: Резултати четрдесетпетогодишњег издавања <i>Речника руског језика од XI до XVII века</i>	39
Margarita I. Chernysheva: <i>Dictionary of the Russian Language XI–XVII Centuries: Results of the Forty-Five-Year Edition</i>	40
Марта Ж. Бјелетић: К вопросу о происхождении праслав. <i>*kovylъ / *kovylъ ‘Stipa pennata’</i>	41
Марта Ж. Бјелетић: Прилог проучавању порекла псл. <i>*kovylъ / *kovylъ</i> <i>‘Stipa pennata’</i>	54
Marta Ž. Bjeletić: A Contribution to the Study of the PSI <i>*kovylъ / *kovylъ</i> <i>‘Stipa pennata’</i>	55
Александр М. Милановић: Изведенице са суфиксом <i>-ānka</i> као огледало културног развоја	57
Александр М. Миланович: Производные слова со суффиксом <i>-ānka</i> как зеркало культурного развития	75
Aleksandar M. Milanović: Derivatives with the <i>-ānka</i> Suffix as a Mirror of Cultural Development	76
Татјана Г. Трајковић, Милица М. Михајловић: Говор Врања кроз призму диглосивности	77
Татјана Г. Трајкович, Милица М. Михайлович: Говор города Вранье через призму диглосии	103
Tatjana G. Trajković, Milica M. Mihajlović: Vranje Speech through the Prism of Diglossia	104
Рајна М. Драгићевић: О неологизмима у српском језику из угла балансирања корпуса за израду вишетомног речника савременог српског језика Матице српске	107
Рајна М. Драгичевич: О неологизмах в сербском языке с точки зрения подготовки корпуса для многотомного словаря современного сербского языка Матицы сербской	120
Rajna M. Dragičević: On the Neologisms in Serbian from the Viewpoint of Corpus Preparation for the Compilation of the Matica Srpska Multivolume Dictionary of Contemporary Serbian	121
Ксенија Д. Богетић: Вредносна димензија метафора у дискурсу: о могућностима споја теорије појмовних метафора и теорије вредновања	123

- Ксения Д. Богетич: Оценочное измерение метафоры в дискурсе:
о возможностях объединения концептуальной теории метафоры
и теории оценки 141
- Ksenija D. Bogetić: The Evaluative Dimension of Metaphor in Discourse:
on the Possibilities of Bringing Together Conceptual Metaphor Theory
and Appraisal Theory 142

Некролог

- Први старословениста Института за српски језик САНУ:
Димитрије Е. Стефановић (Будимпешта, 20. август
1936 – 15. новембар 2019) (В и к т о р Д. С а в и ћ) 143

Хроника

- Научни скуп *Историјска лексикографија српског језика*. Српска
академија наука и уметности – Магица српска. Нови Сад,
6–7. децембар 2019 (Слободан Ј. Павловић) 149

Прикази и критика

- Марјан Марковић, Зузана Тополињска. *Македонски ~ њолски:
семантичка деривација на одбрани њрасловенски корени*.
Скопје: Македонска академија на науките и уметностите,
2019, 177 стр. (Н е н а д Б. И в а н о в и ћ) 159
- Зоран Симић. *Синтакса њадежа у говору романијског њлајња:
метифоризација њросњора*. Библиотека Јужнословенског
филолога, Нова серија, књ. 25, Рајна Драгићевић (ур.).
Београд: Институт за српски језик САНУ, 2018, 373 стр.
(С р е т о З. Т а н а с и ћ) 166
- Језик као зањис кулњуре у ењнолошкој и лингвистичкој анализи
на релацији Србија – Македонија / Јазикњ како зањис на
кулњурања во ењнолошкања и лингвистичка анализа на
релација Србија – Македонија*. Том 1. Предраг Пипер и Марјан
Марковић (ур.). Београд – Скопје: Српска академија наука
и уметности, Одељење језика и књижевности – Македонска
академија на науките и уметностите, Истражувачки центар
за ареална лингвистика „Божидар Видоески“, 2018, 204 стр.
+ фотографије и карти
(С н е ж а н а П е т р о в а - Ц а м б а з о в а) 174
- Татјана Трајковић. *Говор Прешева. Српски дијалекњолошки
зборник LXIII (2016): стр. 277–578*.
(Б р а н к и ц а Ђ. М а р к о в и ћ) 179

Дејан Милорадов, Ивана Ћелић, Катарина Сунајко, Растко Ајтић, Имре Кризманић. <i>Байрахолошко-херџеџолошки речник српскога језика. Имена водоземаца и гмизаваца</i> . Нови Сад: Матица српска, 2019, 184 стр. (Р а ј н а М. Д р а г и ћ е в и ћ) . 185	
<i>Deutsche Beiträge zum 16. Internationalen Slavistenkongress</i> , Belgrad 2018. Herausgegeben von Sebastian Kempgen, Monika Wingender und Ludger Udolph (= Die Welt der Slaven. Sammelbände. Sborniki 63). Wiesbaden: Harrassowitz, 2018, 539 pp. (М и о д р а г М. В у к ч е в и ћ) 191	
Јелка Матијашевић. <i>Дериваџолошко-лексиколошка исџираживања руског и српског језика</i> . Зборник радова. Вера Васић и Марија Стефановић (ур.). Нови Сад: Филозофски факултет, 2019, 718 стр. (Ј а с м и н а Н. Д р а ж и ћ) 206	
Миливој Алановић. <i>О дојунама и дојуњавању у српском језику</i> . Нови Сад: Филозофски факултет, 2019, 268 стр. (М а р и н а М. Н и к о л и ћ) 223	

Библиографија

Библиографија за 2018. годину расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су објављена у Србији, Црној Гори и Републици Српској (А н а В. Г о л у б о в и ћ) . . . 227	
--	--

Регистри

Регистар кључних речи LXXVI књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 1 357	
Регистар имена LXXVI књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 1 359	
Напомена 397	

ISSN 0350-185X, – Књ. 76, св. 1 (2020), стр. 57–76

UDK: 811.163.41'373.611

COBISS.SR-ID: 17271305

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2001057M>

Примљено: 18. јануара 2020.

Прихваћено: 29. јануара 2020.

Оригинални научни рад

АЛЕКСАНДАР М. МИЛАНОВИЋ*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

ИЗВЕДЕНИЦЕ СА СУФИКСОМ *-ЀНКА* КАО ОГЛЕДАЛО КУЛТУРНОГ РАЗВОЈА

У раду се анализирају порекло, време настанка, творбене категорије и творбени типови изведеница са суфиксом *-Ѐнка*, њихова бројност, функције и статус у некадашњем и савременом српском језику. Констатује се да су махом настале крајем XVIII и у XIX в., да су одраз друштвеног и културног напретка Срба у различитим областима материјалне и нематеријалне културе те да су творбени типови с њим били нарочито продуктивни у (пред)романтичарском песничком језику. Указује се и на делимичну продуктивност овог суфикса у савременом српском језику, склоност ка терминологизацији, као и на чињеницу да су поједине изведенице прешле у сферу архаизама и историзама.

Кључне речи: суфикс *-Ѐнка*, изведеница, неологизам, индивидуални неологизам, архаизам, терминологизација, песнички језик, стандардни језик.

1. Судаћи на основу библиографије радова из творбе речи (Ђорић 2013), о суфиксу *-Ѐнка* писано је мало у србистичкој и сербокроатистичкој литератури, нарочито из дијахронијске перспективе. Овде не мислимо на моциону суфикс, тј. „суфиксни дериват“ *-Ѐнка* у женским етницима, чије су све суштинске карактеристике утврђене у монографији коју је пре више деценија написао Божо Ђорић (1982), као и у познијој литератури, те о њима овога пута неће бити речи. О осталим изведеницама са овим суфиксом посебних расправа заправо и нема, а разлози за то сасвим су јасни: ових именица данас нема много у српском стандардном језику,

* aleksandar.jus@gmail.com

припадају различитим творбеним категоријама и творбеним типовима, порекло им је недовољно јасно, а хронологија настанка магловита.¹

Савремени србистички и кроатистички приручници творбе речи о овоме суфиксу нуде сажете податке и одређена међусобна неслагања. Тако Стјепан Бабић (2002: 289) констатује:

Sufiks *-anka* slabo je plodan. Njime su izvedene imenice od glagola V. i VI. vrste pošto se odbaci završetak *-ati*. Od glagola I. vrste izvedena je imenica *pljānka*. Naglasak je kratkouzlazni na slogu ispred sufiksa, a *uspavānka* je običnija nego *uspāvānka*.

Takve izvedenice znače: a) stvar: *črtānka*, *čitānka*, *pisanka*, *pljūvānka* (rij., pljuvačka), *stājānka* (platforma), *vjèžbānka...*, b) vočku: *kālānka*, c) pjesmu: *jadòvānka* (zast.), *pjèvānka* (rij.), *tugòvānka*, *uspavānka...*, d) zabavu: *pijānka*. Od imenica su izvedene *čājānka* i *kājānka*.

Иван Клајн (2003: 137), уз доста опреза и релативизовања у формулацијама, наводи исте и нове примере у односу на наведене, али даје и коментаре у вези са Бабићевим описима и тумачењима:

Прави суфикс *-ānka* имамо можда само у *чајанка*, *кићанка* (с јотованом основом), а од глаголске основе *сѣјајанка* („место на аеродрому где стоје авиони“, РМС) и *ѿјугованка*. Томе бисмо додали и *сељанка* (етимолошки од *сељан[ин]* + *-ка*, али данас као фемининум према *сељак*), па и *чиѿанка*, *црѿанка*, *ѿисанка*, *в(ј)ежбанка*, *игранка*, које се по значењу вежу пре за глаголску основу него за трпне придеве *чиѿан*, *црѿан* и сл. Суфикс *-анка* овим речима признаје и Бабић (2002: 266), додајући им и *ѿијанка*, али у овој последњој суфикс би могао бити и *-ка*, пошто се пре него за глагол *ѿиѿи* везује за појам *ѿијан* („састанак на ком се много пију алкохолна пића, пијанчење, пијанчевање“ гласи дефиниција у РМС).

Већ и сâм преглед актуелне уџбеничке литературе отвара многа питања о пореклу, времену настанка, творбеним категоријама и творбеним типовима изведеница, њиховој бројности, функцијама и статусу у некадашњем и савременом српском језику. Циљ овога рада јесте да одговори на ова питања, у мери коју јој допушта актуелно стање у историјској лексикографији, будући да су *Речник славеносрѿског језика* и *Речник срѿског језика XII–XVIII века* још у изради, или на њеном почетку.

2. Кључни проблем у анализи идентитета самог суфикса ствара порекло бројних примера, будући да се у многима са глаголском основом може реконструисати и суфикс *-ка*, уколико је основа добијена од трпног придева. Овакав творбени тип регистровао је крајем XIX и почетком XX века Стојан Новаковић (1902: 114): „Наставком **ак** (**ѿк**) или **ка**

¹ Деривациона терминологија у овоме раду преузета је од оне коју је у србистици усталио Божо Ћорић (2008: 13–35).

постају именичке основе које казују оно што је извршено радњом онога глагола, од којег је трпни придев употребљен. [...] Наставак **ка**: бит-ка, пèчèн-ка, кићèн-ка, пèвâн-ка, плу́вâн-ка, тèрâн-ка.“ Пишући о суфиксу *-ка*, готово исто објашњење и исте примере нудио је у исто време и Томо Маретић (1963: 347): „Katkad za temeljnu riječ služi pasivni particip, npr. bitka, kićenka (1. neka kićena кара, 2. žensko koje se rado kiti), pećenka, rijānka, rjevānka.“ Међу пробраним примерима, међутим, један отвара ново питање јер се поред речи *кићенка* у српском језику појављује и реч *кићанка*, у којој су облик и обим суфикса недискутабилни, али проблематично постаје порекло основе.² Чини се да зато овај, као ни друге примере, оне са именичком основом, С. Новаковић и Т. Маретић у граматицама нису навели. Михаило Стевановић (1989: 480) у својој граматици суфикс *-анка* региструје само као моциони суфикс у примерима *Тузланка*, *Пљевљанка* и *Фочанка*. Исту функцију овог суфикса, као и суфикса *-јанка*, бележе и Предраг Пипер и Иван Клајн у примерима *Американка*, *Аустријанка*, *Бугојанка* и сл. (ПИПЕР, Клајн 2014: 223).

3. Постоје и бројни примери који не изазивају творбене дилеме. Изведенице са несумњивом именском или глаголском творбеном основом и суфиксом *-анка* бројније су него што их је литература из творбе речи регистровала пре појаве обратног речника српског језика. На основу података које наводи Мирослав Николић (2002), међу народне номинације биљака, односно врста воћа, овде спадају: *госијанка* („бот. грмолика биљка *Phlomis fruticosa* из ф. *Labiatae*“ РСАНУ), *засијанка* („бот. в. *саса*“, РМС), *зељанка* („бот. келераба“, РМС), *конојљанка* („бот. ланилист“, РМС), *крајанка* („1. бот. биљка *Corrigiola litoralis* из ф. *Coryophyllaceae*“, РСАНУ), *красанка* („агр. врста крушака“, РМС), *милованка* („1. бот. покр. а. вишегодишња биљка *Viola declinata* [...] б. в. даниноћ [...] в. в. љубичица [...] г. врста љубичице *Viola hortensis*“, РСАНУ), *машанка* („агр. покр. врста јабука“, РМС), *мирисанка* („[vide тамјаника] cf. тамљаника“ *Српски рјечник* 1898), *негованка/његованка* („у изразу: биљка ~, негована култивисана биљка“, РСАНУ) и *ремонијанка* („бот. биљка из пор. ружа *Rosa centifolia*, РСАНУ)³.

У традиционална народна именовања спадају и називи појединих риба, змија и шкољки: *бојанка* („зоол. в. зеленак *Phoxinus phoxinus* (слат-

² Видели смо да Клајн (2003: 137) пише о „јотованој основи“, али јој не утврђује порекло. Могуће је да је облик *кићанка* добијен од именице *кићенка* аналогично са другим именицама које су већ имале суфикс *-анка*, што ћемо их навести даље у раду. У питању би, дакле, било аналошко уопштавање суфикса *-анка*. У прилог тврдњи да је облик *кићенка* старији може ићи чињеница да је у Вуковом *Српском рјечнику* (1818) потврђена само ова именица, а не и именица *кићанка*.

³ Уп. *ремонија* 'млад, недресиран коњ' (РСАНУ).

ководна риба)⁴, РСАНУ), *шаранка* („зоол. 1. покр. в. шарка“, РМС), *гушћеранка* („мн. зоол. породица мањих, обично дубинских риба Scerpelidae“, РСАНУ), *лисанка* („зоол. врста речне шкољке *Unio pictorum*, сликарска шкољка“, РСАНУ),⁴ *јошанка* („зоол. врста речне рибе *Alburnus bipunctatus*; исп. деверика“, РСАНУ)⁵ и *срчанка* („зоол. врста шкољке срцолике љуштуре *Cardium edule*“, РМС)⁶. Аналошки према наведеним, скована је именица *носанка* („зоол. врста слатководне рибе са њушком, губицом продуженом у већи нос, која живи у Африци“, РМС).⁷

Код именица које именују ствари суфикс *-анка* и именичку творбenu основу региструјемо у *берданка*, *йерјанка*, *марсијанка*, *йајаранка* и *душанка*, о чијем значењу говоримо у следећој тачки. Несумњиво са истим суфиксом је и именица *чајанка*, која именује догађај. Суфикс *-анка* неспоран је и у појединим изведеницама са глаголском основом које именују поједине ствари, локације или процесе: *лежанка* („в. лежај“, РМС), *б(ј)ежанка* („заст. бежанија“ РСАНУ) и *сјајанка* („неол. место на аеродорому где стоје авиони“, РМС)⁸. Поједине изведенице са значењем ствари, додајмо, могу имати вишеструку мотивацију јер могу стајати у релацији према именицама, или глаголима, тј. у њима се може утврдити именичка или глаголска творбена основа, као у примерима *мирисанка* (од именице *мирис*, глагола *мирисаји*, или, највероватније, придева *мирисан* као мотивне речи) или *окованка* (од именице *оков* или глагола *оковаји*, в. значења даље у тексту).

4. У литератури је већ констатовано како изведенице са суфиксом *-анка* имају различита значења. Примери показују да се у истим творбеним категоријама могу појавити различити творбени типови, а поједини од њих заслужују посебне коментаре.

4.1. Значење специфичног типа свеске, бележнице или књиге имају следеће именице: *в(ј)ежбанка*: „тека, свеска, бележница за вежбање“ (РМС), *кајданка*: „свеска с кајдама, бележница у коју се бележе кајде, ноте“ (РМС) и *цртајанка*: „свеска, тека за цртање“ (РМС). Приручници из творбе речи и граматике, видели смо, суфикс *-анка* региструју и у речима *йисанка* („чеш. сашивени листови чистог папира, у корицама, за писање, цртање, свеска“, РМС) и *чијанка* („школска књига с прикладним шти-

⁴ Уп. *лиса* 'пега, мрља' (РСАНУ).

⁵ Уп. *јоша* 'даска причвршћена за оба краја на којој се суши извешано рубље' (РСАНУ) и карактеристичан спљоштени облик тела деверике, налик на даску.

⁶ Тешко је утврдити творбену основу, односно мотивну реч, код именице *срчанка*.

⁷ Преводећи чувеног Алфеда Брема, Никола Финк је вероватно овим индивидуалним неологизмом пожелело да унесе опозицију према имену домаће слатководне рибе *носаре*.

⁸ Наведен је само један пример, у новинама *Полијика* из 1959. године.

вом из разних предмета“, РМС) иако су у питању бохемизми преузети у XVIII и XIX веку.⁹ Ови бохемизми су се очито складно уклопили у наше изведенице, па их литература изједначава са домаћим речима, али су чешко порекло лексеме *писанка* регистровани и РМС и RJAZU: „Из češ. riječi istoga značenja pisanka. Између гјечника само у Šulekovu нем.-hrv. [...] i у Popovićevu“. У RJAZU се налази и битна напомена о употреби: „Рокнјишки се говори i пише.“ Чини се да је управо књишка природа ове речи условила и њену судбину: именица *писанка* данас је архаична, али је све до Другог светског рата била честа у школској терминологији.¹⁰ Застарела је и изведеница *кајданка*, која је доживела исту судбину као и мотивна реч *кајда*.¹¹ Као што је реч *кајда* истиснула реч *ноџа*, тако је и реч *кајданка* истиснута савременом именицом *ноџанка* или синтагмом *ноџна свеска*.¹² Аналошки према наведеним именицама, нарочито према високофреквентној именици *чиџанка*, у најновије време настале су поред именице *ноџанка* још и *бојанка* (свеска или блок за бојење)¹³, *причанка*¹⁴ и *проверанка* (уџбеник за проверу знања)¹⁵.

4.2. Значење различитих процеса имају ретке именице, дефинисане у речницима обично преко других глаголских именица: *б(ј)ежанка* („заст.

⁹ Лексема *чиџанка*, у истом значењу као и у српском, постоји и у словачком језику.

¹⁰ Уп. наслов: *Писанка за округло писанье с угледима ћирилицом за више народне школе*, II разред, број 43, издање и штампа Државне штампарије Краљевине Југославије, без године издања. Именице *писанка* и *вежбанка* имале су понекад и синонимно значење: „i onda kada ja jednom iz дачке вежбанке преришем“ : „kazujem i prenosim i pisanku koju sam na put poneo“ (Milan Dedinac, *Od nemila do nedraga*, Nolit, 1957, 281. Песма је написана јула 1939. године). Уп. и: „само видим да га нема ни у исписаним словима и знацима које сам губио стално, као отиске прстију, свуда за собом: по белом мраморју, и зими, на снеговима, у школским писанкама“ (Милан Дединац, *Позив на љубовање*, Београд: Просвета, 316); „Прописи, пропуснице, вежбанке – све је то извучено из књижара и уништено“ (Лука Лазаревић, *Белешке из окупираног Београда (1915–1918)*, Београд: Јасен, 2010, 74).

¹¹ На брзо застаривање појединих неологизама насталих у српском језику у XIX веку пажњу скреће и Рајна Драгићевић (2018: 238).

¹² Уп. *Notanka 1 : didaktički komplet uz album grafofilija Osnovi muzičke pismenosti 1*, Novi Sad: Dnevnik, 1987.

¹³ Савремени творбени дублет је *бојаница* (уп. „Христџова бојаница“ *Са благословом Његовог Преосвешћенства Епископа шабачко-ваљевског Господина Лаврентија*, Одбор за веронауку епархије шабачко-ваљевске, уредник издања Љубомир Ранковић, Ваљево, без године издања).

¹⁴ Уп. наслов књиге за децу Љубивоја Ршумовића (*Причанка*), као и млађе наслове уџбеника Симеона Маринковића (*Причанка : 5-6 година : средња васијина група*, Београд: Креативни центар, 2010) или превода књиге за децу Џејн Риордан и Џејмса Њумана Греја (*Причанка за децу од 2 године*, прев. А. Дачић и З. Пеневски, Београд: Лагуна, 2019) и сл.

¹⁵ Уп. наслов уџбеника Љиљане Новаковић, Биљане Требјешанин и Биљане Гачановић, *Свет око нас : Проверанка*, Београд: Завод за уџбенике, 2015.

бежанија“ РСАНУ), *јадованка* („1. јадиковка, исказивање туге, жалости, бола, нарицање, кукњава“ РМС), *йеванка* („1. певање, забава са певањем“ РМС), *йеранка* („покр. парничење, парница, парба“ РМС) и *йугованка* („туговање, жаљење“ РМС). Творбени тип у њима подразумева глаголску творбену основу. Индивидуални неологизми, изграђени аналошки према наведеном творбеном типу, јесу речи из језика књижевности: *љуљанка* („љуљање, њихање“ РМС)¹⁶ и *ждеранка* („претерано једење, ждерање“ РСАНУ)¹⁷.

4.3. Значење специфичног типа песме, које је у директној вези са значењем процеса (као његов резултат), имају следеће имицице: *јадованка* („2. песма тужног садржаја, тужалка, нарицаљка“ РМС), *милованка* („2. (у атрибутској служби) мила, драга; милозвучна“ РСАНУ)¹⁸, *йеванка* („2. песма“ РМС)¹⁹, *радованка* („весела, радосна песма“ РМС), *йугованка* („тужна, жалосна песма“ РМС), *усйаванка* („а. песма, обично нежног и монотоног ритма, којом се успављују деца“ РМС)²⁰. И у њима је творбена основа глаголска. Међу наведеним примерима, *милованка* је била карактеристична само за песнички језик, *јадованка* је потиснута обликом *јадиковка*,²¹ архаичне су и изведенице *йеванка* и *радованка*, док је у уобичајеној употреби *йугованка*. Аналошки према наведеном творбеном типу изведен је у песничком језику индивидуални неологизам *уљуљанка* („песн. песма којом се неко уљуљује у сан, успаванка“ РМС)²². У Вуковој књижевној терминологији нема ових и оваквих речи, већ су његова термилошка решења скоро увек вишечлана, нпр. *йјесма која се йјева дјеци, кад се усйављују* (Костић Ђ. 1987: 119) место *усйаванка* и сл.

Примери изведеница *јадованка*, *йеванка* и *йугованка* у директној вези су са „принципом транспарентности“ неологизама, којим се показује да су „семантички прозирније оне нове речи чија творбена средства имају

¹⁶ Наведен је само један пример из дела Аугуста Шеное: „Блистање сиње глачине и мирис дивнога цвијећа и тајанствена мукла љуљанка мора“.

¹⁷ У питању је индивидуални неологизам Станислава Винавера из превода Хашекових *Доживљаја доброг војника Швејка* из 1949. године: „С тим се дивови лако сложише те ударише сви у пијанку у ждеранку“.

¹⁸ Уп.: „а с њих милованке / дижу се пјесме“ (песма Милана Беговића).

¹⁹ Уп.: „После вечере опет певанке, напослетку и ’јастучићи’ (Јакв Игњатовић, *Мемоари (1)*, Нови Сад: Матица српска, 98).

²⁰ У језику и стилу данашњих спортских извештаја честа метафора за досадну утакмицу.

²¹ Процесу је током XX в. вероватно допринела и популарност песме „Свакидашња јадиковка“ Тина Ујевића, која је дуго била и у школским програмима.

²² В. индивидуални неологизам Радована Кошутића из примера: „Певаће му вали песму уљуљанку“.

само једно значење“ (Савић 1984: 164). У већој мери ово потврђују примери *Србијанка* (‘жена из Србије’) и *србијанка* (‘епски спев о устаничкој Србији’, или *Славјанка* (‘жена из Слaviје’, уп. *Славјанин*) и *славјанка* (‘песнички алманах’, в. т. б), али о односу међу њима овде неће бити речи.²³

4.4. Значење различитих ствари имају следеће именице: *берданка* („пушка старинског типа“ РМС), *душанка* („горњи део народног одела, обично од чохе или сукна, украшен златним ширитима“ РМС), *кићанка* „кита, реса од памучних, вунених или свилених конаца која служи као украс на капи, марами, одећи, покривачу и сл.“ РМС), *клашанка* „покр. велика шиваћа игла (која служи за шивење дебеле, грубе тканине“ РСАНУ), *лежанка* („в. лежај“ РМС),²⁴ *марсиљанка* („пом. ист. једрењак, обично са три јарбола, који је током 16. и 17. века коришћен као теретни брод на Јадранском и Средоземном мору, а на Јадрану се одржао све до краја 19. века“ РСАНУ), *мирисанка* „песн. и нар. 1. она која одаје пријатан мирис, она која је мирисна, миришљава; исп. мирисавка²⁵ [...] 2. (у атрибутској служби, уз именице ж. рода) *мирисна*, *миришљава*“ (РСАНУ), *йерјанка* („1. перјаница [...] 2. в. перина“ РМС),²⁶ *йајтаранка* („(у придевској служби, уз именице ж. рода) татарска“ РМС), *вошћанка* (‘тапет’), *окованка* („спорт. неол. врста ципеле која има потков“ (РМС)²⁷. Семантички изузетну међу њима представља ретка и застарела именица *йљуванка* („в. пљувачка“ РМС)²⁸.

4.5. Значење посебног типа окупљања (састанка, скупа, приредбе или забаве) имају следеће именице: *игранка* („плес, бал, плесна забава, балска игра, приредба“ РМС), *йијанка* („састанак на ком се много пију алкохолна пића, пијанчење, пијанчевање“ РМС) и *чајанка* („јавни или приватни забавни скуп на којем се гости послужују чајем“ РМС), *усја-ванка* („б. фиг. досадна забава, досадан говор“ РМС). Све наведене лексеме су у активној употреби и у стандардном и у разговорном језику иако

²³ Теоријски добре смернице за даља истраживања нуди рад Смольская 1986.

²⁴ Наведени пример је из прозног дела Светолика Ранковића.

²⁵ Оба примера указују на цвет, први на неименован, други на ружу.

²⁶ Први пример је из дела Ђуре Јакшића, други из приповетке Живка Бертића.

²⁷ У изведеници *окованка* може се судити и о творбеном моделу са придевском основном и суфиксом *-ка*.

²⁸ Пример: „Један од њих жвакао багуш те непрестано кроз зубе штрцао пљуванку“ (Фрањо Киш-Хорват, *Насмијани удеси*, Загреб, 1918). Реч је потврђена и у Укувом *Српском рјечнику*.

се *игранка* захваљујући променама у начину забављања младих полако повлачи међу историзме.²⁹

4.6. Значење специфичне врсте игре или кола имају две именице из народног језика, ограничене распрострањености: *каиџанка* („покр. 1. врста народне игре“ РСАНУ) и *зуйчанка* („покр. назив за једну врсту народне игре, кола“ (РСАНУ)³⁰.

5. Утврђивању идентитета самог суфикса као и творбених типова с њим, судећи на основу наведених примера, морала би помоћи и хронологија настанка изведеница, коју је засада могуће само делимично реконструисати на основу Вуковог *Српског рјечника* (1818, 1852, 1898) и RЈAZU, али и других речника који обухватају лексичку грађу из историје српског језика. Ови речници потврђују да су, не рачунајући народна именовања имена, биљака и ствари, у питању сасвим нова именовања, настала у XVIII и XIX веку. Тако су у Вуковом речнику из 1818. од свих у раду наведених именица потврђене само изведенице *џијанка* и *џљуванка*, у којима је творбени тип дискутабилан. У државном издању овог речника из 1898. налазе и изведенице: *мирисанка*, *џјеванка* и *џперанка*. Ни у допунама које је у Вуков речник уписивао Лаза Костић (2007) нема изведеница са суфиксом *-џанка*, иако им је песник у своме стваралаштву био склон (в. тачку б). У RЈAZU такође нема потврда за велики број анализираних речи: *б(ј)ежанка*, *берданка*, *бојанка*, *в(ј)ежбанка*, *жде-ранка*, *зуйчанка*, *јошанка*, *кајданка*, *каиџанка*, *крајанка*, *клашанка*, *красанка*, *лисанка*, *љуљанка*, *марсиљанка*, *машанка*, *мирисанка*, *негованка/његованка*, *носанка*, *окованка*, *џ(ј)еванка*, *сџајанка*, *ремонтџанка*, *џугованка*, *уљуљанка*, *џрџанка*, *чајанка*, *чиџанка*. С друге стране, RЈAZU региструје поједине изведенице, али заједно са податком изведеним на основу грађе да су настале „и наше вријеме“, а он стоји уз именице *душанка*, *игранка* и *киџанка*. Две именице лоциране су и временски и просторно, *јадованка* („и наше вријеме у Bosni“) и *лежанка* („и наше вријеме у Istri“). За именицу *џијанка* констатује се да је међу речницима регистрована „samo у Vukovu рјечнику“.

Не рачунајући именовања из области флоре и фауне, видљиво је да су скоро све изведенице са суфиксом *-џанка* у XIX веку још увек биле неологизми, на шта у пуној мери указује и њихова семантика: у питању су, наиме, појаве и предмети који тек почињу оплемењивати српску културу или су плод развоја те културе: прецизније се именују типови написаног текста или свезака за различите процесе писања, вежбања,

²⁹ Ноћно плесање у клубовима више се не именује као *игранка*. Ипак, лексема се чува и у метафоричном значењу, као и изразима попут *игранка без џресџанка*.

³⁰ Уп. *зуйчаџи* 'чинити зупчастим, изломљеним' (РСАНУ).

цртања и сл., класификују се и именују типови песама, имена добијају и нове ствари (пушке, бродови, делови одеће и сл.) и нови друштвени догађаји (испијање чаја или плесање у друштву). И на њиховом примеру се потврђује да је потреба за домаћим новим речима „vezana uz neka intenzivnija društveno-politička previranja“ (MUNVIĆ-DIMANOVSKI 2005: 49), али и за културна, што потврђују нова именовања појмова из области писмености и културе.

Најбоље сведочанство о новим културним утицајима што су свој одраз нашли у новој лексици представљају тзв. *јосрбице*, којима су замењиване речи страног порекла у српском књижевном језику. Једини речник оваквих пуристичких решења потврђује да су при ковању неологизама крајем XVIII и током XIX века стваране и изведенице са суфиксом *-анка*: *вошијанка* (1790) као замена за *шайећ*, *игранка* (1803) за *бал*, *лежанка* (1809) за *софу* или *канабе*, *јеванка* (1816) за *ојеру* и *радованка* за *грацију* или *харију* (Михаловић 1982, 1984). Новим изведеницама конкурисале су у пуној мери лексичке позајмљенице, па је временом ређе долазило до семантичке диференцијације међу њима (уп. нпр. *игранка* и *бал*), а чешће до губљења једног од лексичких конкурената, обично на рачун посрбице (*вошијанка* и *шайећ*, *лежанка* и *софа/канабе*, *јеванка* и *ојера*).

Нове изведенице имале су своју улогу и у стварању терминолошких система, па је Друштво српске словесности у првој књизи *Гласника* (1847) као термин предложило и именицу *игранка* (Младеновић 1988: 139).

6. Тренд стварања неологизама са суфиксом *-анка* наставио се нарочито у језику српске књижевности током епохе романтизма, у другој половини XIX века. Романтичари, по језичком опредељењу махом одушевљени вуковци, неретко су градили нове речи „у духу“ народног језика, о чему постоји богата литература.³¹ Неологизацију им је у случају лексичке изнудице, тј. појаве речничких празнина, уосталом, у предговору превода *Новог завјешта* (1847) експлицитно препоручивао и Вук Караџић.

Свакако најсмелији експеримент са песничким језиком начинио је Ђорђе Марковић Кодер (Милановић 2013: 170–191). Већ у самом наслову његове књиге из 1862. године наилазимо на неологизам *роморанка*, који ваља разумети као персонификовану песму у којој „ромори“ нови песнички језик кроз песникове лирске јунаке, иако Кодер мистификује творбени тип наслова у разјашњењу непознатих речи („Разјасница“), у којем уз изведеницу записује: „Ромори Анка“ (стр. 59), преводећи га у сферу

³¹ Уп. списак литературе у Милановић 2011, као и новије радове: Иванић 2011 и Ковачевић 2012.

оказионализама.³² Овом песничком мистификацијом Кодер је водио читаоца закључку да је наслов настао незабележеним сливањем субјекатско-предикатске реченице у једну реч, али је и овај наслов заправо на линији наслова који су већ били објављени у српској књижевности, нпр. епског спева *С(е)рбијанка* предромантичара Симе Милутиновића Сарајлије из 1826. године, у којем се опевају догађаји у Србији током српских устанака почетком XIX века.³³ На исти начин се може тумачити и наслов песничког алманаха *Славјанка* (Будим, 1847). Кодер у спеву лексему *роморанка* активира још само на самом крају спева (*Пјишца лужи / Роморанка тужи* 58), али и у „Разјасницама“.³⁴ Осим ње, у спеву су и индивидуални неологизми *йозоранка*,³⁵ *колованка*,³⁶ *волнованка*³⁷ и *йовечеранка*.³⁸

У Кодеровом *Митолошком речнику*, који је остао у рукопису,³⁹ има више сличних изведеница, а неке се и понављају. Највише их има значење песме: *узданка* („молитва, усрдна опоменка, душе патеће се, и то самој вили, са узданком на матер“ 51), *йозоранка* („Невине честице певутке идив позоранка“ 107), *ограшанка* („почестија Зоранне Виле песма од које болно здрави“ 157), *велвезанка* („велелепе бујице од песама

³² Занимљиво је то што Милица Радовић-Теших (2009: 58) сматра да су Костићева *роморанка* и Костићева *йлејисанка*, „кованице“, тј. „лоше сковани неологизми, у свом времену“. Тачно је да за многе Кодерове примере са сигурношћу можемо тврдити да су и у време свог настанка били оказионализми“ (Оташевић, Сикимић 1991), али се то не би смело тврдити за реч *роморанка* на основу регуларности њеног творбеног типа (уп. Оташевић, Сикимић 1992), већ смо на основу њене уникатности.

³³ Према жанру и садржају спева, немотивисан би био наслов са женским етником. У прилог овом тумачењу иде и чињеница да је првобитни Сарајлијин наслов овог спева био *С(е)рбијада*, аналошки грађен према *Илијада*.

³⁴ Уп.: „Стиндирима лелка Роморанка“ (69), „за којом тужи Роморанка“ (84), „ово златном таквом чеду Роморанка сбори“ (91).

³⁵ Кодер је одређује као „у зору песма почестія, зоре *Ейшкелџа*“ (66). У спеву је активирана на више места: *Снагу сбирам ја за Позоранку* (55), као и на стр. 6, 25, 32.

³⁶ Кодер ову реч из спева („Из забуса мотри колованку“ 21) у „Разјасницама“ тумачи: „*Колованка*, то є коло у Зраку, ди Месождер глумарац развија крила (78), тј. „*Колованка*, врзино коло“ (78).

³⁷ Значење неологизма је тешко одредити, као и смисао контекста: Не стрмите кид’це на Селтирке / – Сладке Плоде, бистре смислословке, – / Ил у полой ил’ у волнованку (48). У Кодеровој поезији то није ретка појава: „Нове ријечи су често немотивисане, тешко прозирне, а без ауторових разјашњења многе се не могу разумети“ (Иванић 1986: XV).

³⁸ Као ефектан пример семантички занимљивог Кодеровог неологизма, Душан Иванић (2011: 95) наводи изведеницу *йовечеранка*, са значењем ’песма дана који је нестао’, коју Кодер активира само у „Разјасницама“: „*Повечеранка* се зове : Усопшица Селидана“ (77–78). Настала је од предлошко-падежне конструкције *йо вечери*, што је творбени тип који ће потврђен и код Лазе Костића (*израјанка*).

³⁹ В. Ђорђе Марковић Кодер, Митолошки речник (прир. Божо Вукадиновић), Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић“, 2005.

пљушташ и у наглац Зороладу љуљкаш“ (158), *роморанка* („Роморанке“, 178), *волнованка* („пресуштственна света Волнованка“, 208), *заданка* („песма, молитва унутрашњим (subst.), нагоњена“, 250). Једна изведеница има значење процеса: *шаланка* („волновање у пресенки“, 248), а једна значење ствари: *велезанка* („чипка које тек Кадуне азијатске носе“, 262).

И од Сарајлије и Кодера мање смели лексикотворци међу романтичарским песницима градили су индивидуалне неологизме са суфиксом *-а̄нка*. Јован Јовановић Змај је створио нову именицу која означава „реалну глаголску радњу“ *йојанка* (Ристић 1969: 265, 281), коју је Олга Ристић исправно прокоментарисала судом да „није довољно изразита јер упућује и на глагол *йојити* (кога) и *йојати* (певати): ... купио бих море вина, / Па бих позв’о на *йојанку* све кукавце нашег доба“. Лаза Костић, још један велики лексикотворац, у својим делима доноси читав низ индивидуалних неологизама са суфиксом *-а̄нка*:⁴⁰ *израјанка* („Али зашто Филишћанке, / мамне танке домишљанке? / Израилјке, израјанке“, песма „Самсон и Делила“, *Песме 2*, 130) *марсељанка* (наслов песме „Марсељанка“, *Песме 3*, 39), *свесијанка* („тако зрака сијну свесијанка“, песма „Из Омирове Илијаде“, *Песме 3*, 167), *бисеранка* („заман стискаш своју шкољку, / бисеранко сакривена“, песма „Румен-ружо у пупољку“, *Песме 3*, 177),⁴¹ *вилованка* (наслов „Међу звездама (Вилованка)“,⁴² *Песме 1*, 109), *декламанка* („Елем, тој ће величини бити познато да је беседа забава што се отпочиње уметничким предавањем, понајвише декламанкама, одзивима сјајно-тужне народне прошлости у песничкој души“, *О књижевности : Мемоари 1*, 26), *благованка* („а да се свет опорави од необичног душевног напора, од сетног сећања [...] завршује се забава игранком. Мени се тај начин благованке врло свидео“, *О књижевности : Мемоари 1*, 27), *славујанка* („Ето она дивна, она права, чиста славујанка из Ђулића увелакка“, *О Змају*, 90),⁴³ *змајованка* („најлепшој чистој *Змајованци*“, *О Змају*, 151),⁴⁴ *неразазнанка* („Пођох к ’змају’, па сретох славуја и његову песму,

⁴⁰ Сви примери наведени су на основу издања Матице српске: *О књижевности : Мемоари 1* (прир. Предраг Палавестра, 1991), *О Змају* (прир. Драгиша Живковић, 1989) и *Песме 1–3* (прир. Владимир Отовић, 1991).

⁴¹ Реч *бисеранка* активира и када пише есеје и књижевне расправе: „Познајете ли је? Ту вилинску девојку, то чедо зоре и истока, ту дивну бисеранку, познајете ли је?“ (Л. Костић, *О књижевности : Мемоари 1*, 17); „бисеранка је пошла кући нечувена, неутешена“ (Л. Костић, *О књижевности – Мемоари 1*, 19).

⁴² О мотивацији за ову реч: „виле га надахњују за особене *вилованке* (Витошевић 2007: 103).

⁴³ Остали примери на стр. 95, 102, 137, 138, 158. Уп. са *славујска њесма* и *славујева њесма* („Он је у својим најлепшим, у својим славујским песмама заиста побожан, душеван, богодушан“ 93, „ти толико говориш и нарадаш о славујевој и славујској песми“ 95).

⁴⁴ Остали примери на 230, 383. Уп. са *змајевка* („Стога ми допусти да се мало позабавим око те змајевке“ 125; остали примери на стр. 151, 153, 187, 196).

ту заносну неразазнанку“, *О Змају*, 102), *умованка* („Та песма, управо та стихотворена умованка“, *О Змају*, 318), *бачванка* („Свршетак је те бачванке – могла би бити и сремица, па и банаћанка, али такове највише ничу у Бачкој – тако леп“, *О Змају*, 399) и *банаћанка* („Свршетак је те бачванке – могла би бити и сремица, па и банаћанка, али такове највише ничу у Бачкој – тако леп“, *О Змају*, 399)⁴⁵. Костићеви неологизми се међусобно разликују по творбеним типовима: неки имају именичку творбену основу (*марсељанка*, *бисеранка*, *славујанка*, *бачванка*, *банаћанка*), а неки пуну или окрњену глаголску основу (*вилованка*, *декламанка*, *благованка*, *нераззанка*, *умованка*), али посебну пажњу привлаче они који су творбено иновативни: *израјанка* је добијена суфиксацијом од предлошко-падежне конструкције *из раја*, *свесијанка* комбинованом (сложено-суфиксалном) творбом, а *змајованка* сливањем делова песничког надимка праћеног суфиксацијом (*змај-* + *јов-* + *-анка*). О месту ових Костићевих неологизама у контексту развоја филолошке терминологије писали смо у Милановић 2019: 260–261.

7. После таласа снажне индивидуалне неологизације у песничкој епохи романтизма, стишао се овај процес и генерално и када су у питању изведенице са суфиксом *-анка*.⁴⁶ Па ипак, нека најновија именовања доказ су одређене продуктивности творбених типова са овим суфиксом и током XX века. „Принцип продуктивности“ тј. способност творбеног узорка да се према њему стварају нове речи (Савић 1984: 164) потврђују примери *сијајанка* и *окованка*, наведени у РМС, али и неологизми *бојанка*, *йричанка* и *йроверанка*, од којих је један стилски немаркиран (*бојанка*), а два маркирана у тежњи за што ефектнијим или тржишно привлачнијим насловом (*йричанка*, *йроверанка*).

Неологизми са суфиксом *-анка* посебно су чести у савременоме језику књижевности, нарочито у песничком језику, у чему ваља препознати и један од поетичких континуитета са епохом романтизма. У

⁴⁵ Уп. са *бачкуља* („Споменуо сам да је у *бачкуљама* и језик мало дотеранији“ 398). *Бачванка*, *бачкуља* и *банаћанка* су Костићеви неологизми. Вук „кратке народне песме у десетерцу певане по Бачкој и Славонији у 19. веку“ назива *йјесме бачванске* (Костић Ћ. 1987: 116).

⁴⁶ У овоме смислу, индикативно је да Алекса Шантић, уз Војислава Илића последњи прави баштиник романтичарске лексике, није ковао неологизме са суфиксом *-анка*, али су му у поезији честе овакве изведенице у атрибутској служби: *мирисанка* („То у миљу тихог санка / Развија се мирисанка“, песма „Ружа“, *Пјесме: књига прва*, 284; „Б’јелу ружу мирисанку“, песма „Сјенке“, *Пјесме: књига прва*, 349); „Ваше руже мирисанке / Хладни вјетар раскид’о је“, песма „Сјенке“, *Пјесме: књига прва*, 351; „Бјела ружа мирисанка“, песма „Гривна“, *Пјесме: књига прва*, 361), *радованка* („Збогом пјесме радованке“, песма „Сјенке“, *Пјесме: књига прва*, 351) и *милованка* („Б’јела мома милованка“, песма „Презрен“, *Пјесме: књига друга*, 46). Потврђена је и именица *игранка* („Игранке ће скоро бити“, песма „Сјенке“, *Пјесме: књига прва*, 346).

поезији Матије Бећковића појављују се неологизми *жалованка* („Као да је сликао жалованку...“, *Кажа*, Београд: СКЗ, 2003, 78) и *змијанка* (Знало се за чмин-цвет, чапраз-диван, / Курје-око, нацак-бабу, баба-девојку, / Мрке-капе и зле-прилике, / Змијиште и змијанку“, *Кажа*, Београд: СКЗ, 2003, 136).⁴⁷ Есеји Бранислава Петровића доносе пејоратив *сџихованка* са јасном иронијском дистанцом смештеном у архаизовани контекст: „као они гласовити патриотически ’појети’ што својим стихованкама последњих година [...] толико исхвалише овај збуњени народ“ (*Не убијти њишцу дрозда*, Београд: Службени гласник, 2018, 179). У песничком се језику, такође, често обнављају и у општем језику застареле речи: реч *Певанка* је наслов књиге поезије за децу Љ. Ршумовића, а реч *јадованка* се појављује и код Лазе Костића („једина жалост што их те јадованке изазивају“, *О Змају*, 314) и, сада већ као архаична, у песничком језику Матије Бећковића („Као да је срицао јадованку...“, *Кажа*, Београд: СКЗ, 2003, 78). Овакве вертикале поетички су условљене и подразумевају комуникацију са песничком традицијом: реч *тугованка*, на пример, после Лазе Костића⁴⁸ и Милутина Бојића⁴⁹ нимало случајно данас активира и Милосав Тешић („истичу негде из Божије леје / тугованке свила и дух епопеје“, *Привид круга*, Београд: СКЗ, 2019: 82).⁵⁰

Коначно, овакви индивидуални неологизми појављују се и у популарној култури, нпр. изведеница *гњаванка* у тексту песме Ђорђа Балашевића („Није ово успаванка, песма гњаванка“). Из примера се види да су творбени типови нових изведеница, који подразумевају творбену основу, творбено значење и творбени формант, у складу са онима успостављеним у XIX веку, тј. да се неологизми данас граде аналошки.⁵¹

8. На основу анализе лексичке грађе коју нуде речници и литература, али и грађе која није у њима било да је историјска или савремена,

⁴⁷ Лексему *змијанка*, али са моционим суфиксом, активирао је и Јован Јовановић Змај (Ристић 1969: 288, 291).

⁴⁸ „Бритким ножем љуте страсти / срце си ми узорала, / по њем сеје ситне сласти / тугованка ружа мала“ (песма „Сад на срцу“, *Песме 2*, 20).

⁴⁹ „У његове очи утиснута биће / Тугованка цела што је коб одсвира“ (песма „Јединство“, 57).

⁵⁰ Реч *тугованка* среће се и у савременој есејистици: „Тугованка о ропству сједињује старе и старинске, народне и народске речи и ритмове“ (Света Лукић, „Дело Милана Дединца“, предговор у: Милан Дединац, *Ноћ дужа од снова. Избор њексјива*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга, 1972, 12. Понекад стилски маркира и наслове у дневној штампи: Тугованка за Парлића (*Полицика*, 6. 7. 2019). У атрибутој служби употребљена је у шаљивом контексту у телевизијској серији *Пошоришије у кући: сузе тугованке* и сл.

⁵¹ Уп. и облике добијене претрагом на интернету: *ракијанка* (А да ли је то најбоље rukovodstvo mesne zajednice pred svaku igranku, chajanku, rakijanku ili pred svaku plocu pravilo govorancije i promovisalo uspehe?) и сл.

могуће је извести више повезаних закључака о појави нових изведеница, али и новог суфикса, као директног производа убрзаног развоја српске културе од краја XVIII в. и у XIX в. до данас. Они би се могли свести у четрнаест кратких констатација:

а) Не рачунајући зоолошке и ботаничке појмове, већина изведеница изграђена је, сведоче речници (Вукови и RJAZU), крајем XVIII и у XIX в.

б) Од првих потврда присутна је семантичка дисперзија изведеница. Поред женских етника, оне истовремено означавају: врсте биљака и животиња, тип свезака или књига, тип песама, различите ствари, процесе, друштвене догађаје и типове игара, а у новије време и простор одређен према намени (*сџајанка*).

в) Продуктивност творбених модела са суфиксом *-ајанка* нарочито је порасла у песничком језику епохе предромантизма и романтизма (С. Милутиновић Сарајлија: *с(е)рбијанка*; Ћ. Марковић Кодер: *роморанка*, *џозоранка*, *колованка*, *волнованка*, *џовечеранка*, *узданка*, *ограшанка*, *велвезанка*, *заданка*, *шаланка*, *велезанка*; Ј. Јовановић Змај: *џојанка*; Ј. Костић: *израјанка*, *марсељанка*, *свесијанка*, *бисеранка*, *вилованка*, *декламманка*, *благованка*, *славујанка*, *змајованка*, *неразазнанка*, *умованка*, *бачванка* и *банаћанка*).

г) Творбени модели са суфиксом *-ајанка* продуктивни су и данас, нарочито у језику српске књижевности (С. Винавер: *ждеранка*, Б. Петровић: *сџихованка*, М. Бећковић: *жалованка*, *змијанка*).

д) Поједине изведенице данас се налазе у различитим сферама употребе, као архаизми (*кајданка*, *џисанка*; *јадованка*; *џеванка*, *радованка*), историзми (*марсиљанка*) или неологизми, и то индивидуални (*ждеранка*, *сџихованка*, *гњаванка*, па и *џричанка*, *џроверанка*) или шире прихваћени (*бојанка*, *ноџанка*).

ђ) И атрибутска служба ових изведеница, као типично својство некадашњег песничког језика, данас је застарела: *сџрела џаџаранка* (Ј. Недић), *узда џаџаранка* (Хрватске народне пјесме), *милованка џјесма* (М. Беговић), *мома милованка* (А. Шантић), *џесма уљуљанка* (Р. Кошутић), *шкриња мирисанка* (Н. Косановић 1899), *ружа мирисанка* (А. Шантић), *лиџа мирисанка* (Р. Кошутић).

е) За поједине изведенице карактеристично је постепено сужавање значења, које у крајњој консеквенци води и терминологизацији. Тако је данас, уколико није ближе одређена атрибутом, именица *вежбанка* само специфичан вид свеске формата А4 намењен изради писмених задатака у школи, именица *чиџанка* је без атрибута само школски уџбеник за наставу књижевности који доноси књижевне текстове и коментаре и сл.

ж) Неке од изведеница биле су и остале регионализми, покрајински облици, као нпр. називи за игре (*каџанка*, *зуйчанка*).

з) Утемељењу једног творбеног типа, прихватању и ширењу таквих изведеница са суфиксом *-āнка* помогла је и појава појединих бохемизама крајем XVIII и у XIX в. (*чиїанка*, *їисанка*). Ове речи су се захваљујући семантичкој прозирности временом утопиле међу домаће речи, па их и савремени граматичари творбено рашчлањују.

и) Поједине изведенице сведоче и о нашем пуристичком односу према позајмљеницама крајем XVIII и у XIX в. јер су се појавиле као непосредна последица тежње да се изврши директно посрбљавање или да се нове домаће изведенице уведу као контактни синоними (*игранка* : *бал*, *лежанка* : *софа/канабе*, *їеванка* : *оїера* и сл.).

ј) Поједине изведенице развиле су полисемију (*їугованка* 'туговање, жаљење' и 'тужна, жалосна песма'; *їеванка* 'певање, забава са певањем' и 'песма' и сл.).

к) Изведенице са суфиксом *-āнка* неретко улазе у однос творбене и лексичке конкуренције са другим изведеницама (*бојанка* : *бојаница* – 'свеска за бојење', *јадованка* : *јадиковка* – 'исказивање туге, жалости, бола, нарицање, кукњава', *клашанка* : *клашањка* – 'велика шиваћа игла', *мирисанка* : *мирисавка* 'која одаје пријатан мирис', *радованка* : *радосница* 'весела, радосна песма', *бачванка* : *бачкуља* – 'песма из Бачке').

л) Бројни примери изведеница нису регистровани у речницима и литератури, као ни у овоме раду, па треба релативизовати судове о продуктивности овог суфикса у различитим творбеним типовима. Коначну слику даће нови дијахронијски и синхронијски речници који се израђују под окриљем Матице српске и Института за српски језик САНУ.

љ) Коначно, да савремено језичко осећање системски тј. аналошки региструје творбене типове изведеница са суфиксом *-āнка* сведочи на занимљив начин и наслов актуелног српског филма *Засїанка за војнике* (2018). Анкета спроведена са студентима Групе за српски језик и књижевност на Филолошком факултету у Београду указала је да је прва асоцијација на непознату реч из наслова била *їесма*, а њој по значењу најближа реч коју су навели *усїаванка*. Иако ови одговори на питања не одговарају значењу данас мало распрострањене речи, студентске реакције заправо показују да се за овакве изведенице данас првобитно везује значење песме, једно од најраспрострањенијих код изведеница са суфиксом *-āнка*.

Циїирана лиїтерайїура

Витошевић, Драгиша. „Вуков Рјечник и Лаза Костић“. У: Радивој Симоновић (прир.). *Лаза Костић, Доїуна Вуковог Рјечника*. Београд: Чигоја штампа, 2007: стр. 87–111.

[Витошевић, Драгиша. „Vukov Rječnik i Laza Kostić“. У: Radivoj Simonović (prir.). *Laza Kostić, Dopuna Vukovog Rječnika*. Beograd: Čigoja štampa, 2007: str. 87–111]

- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска, 2018.
- [DRAGIĆEVIĆ, Rajna. *Srpska leksika u prošlosti i danas*. Novi Sad: Matica srpska, 2018]
- ИВАНИЋ, Душан. „Ка историји рјечотворства у новијој српској књижевности“. У: Весна Матовић и Миодраг Матицки (ур.). *Творци српског књижевног језика*. Београд: Вукова задужбина – Институт за књижевност и уметност, 2011: стр. 91–101.
- [IVANIĆ, Dušan. „Ka istoriji rječotvorstva u novijoj srpskoj književnosti“. U: Vesna Matović i Miodrag Maticki (ur.). *Tvorci srpskog književnog jezika*. Beograd: Vukova zadužbina – Institut za književnost i umetnost, 2011: str. 91–101]
- ИВАНИЋ, Душан. „Санарица Ђорђа Марковића Кодера“. У: Ђорђе Марковић Кодер. *Роморанка* [фототипско издање]. Београд – Горњи Милановац: Народна библиотека Србије – Дечје новине, 1986: стр. I–XXIV.
- [IVANIĆ, Dušan. „Sanarica Đorđa Markovića Kodera“. U: Đorđe Marković Koder. *Romoranka* [fototipsko izdanje]. Beograd – Gornji Milanovac: Narodna biblioteka Srbije – Dečje novine, 1986: str. I–XXIV]
- КАРАЦИЋ, Вук Стефановић. „Српски рјечник (1818)“. У: Павле Ивић (прир.). *Сабрана дела Вука Караџића*. Књига друга. Београд: Просвета, 1969.
- [KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. „Srpski rječnik (1818)“. U: Pavle Ivić (prir.). *Sabrana dela Vuka Karadžića*. Knjiga druga. Beograd: Prosveta, 1969]
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део: суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 2003.
- [KLAJN, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Drugi deo: sufiksacija i konverzija*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Matica srpska – Institut za srpski jezik SANU, 2003]
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. *Лингвостилистичка књижевног шексија*. Београд: Српска књижевна задруга, 2012.
- [KOVAČEVIĆ, Miloš. *Lingvostilistika književnog teksta*. Beograd: Srpska književna zadruga, 2012]
- КОСТИЋ, Ђорђе. *Књижевни појмовник Вука Караџића*. Београд: Народна књига, 1987.
- [KOSTIĆ, Đorđe. *Književni pojmovnik Vuka Karadžića*. Beograd: Narodna knjiga, 1987]
- КОСТИЋ, Лаза. *Дојуна Вуковог Рјечника* (прир. Радивој Симоновић). Београд: Чигоја штампа, 2007.
- [KOSTIĆ, Laza. *Dopuna Vukovog Rječnika* (prir. Radivoj Simonović). Beograd: Čigoja štampa, 2007]
- МИЛАНОВИЋ, Александар. *Вуков век*. Београд: Чигоја штампа, 2019.
- [MILANOVIĆ, Aleksandar. *Vukov vek*. Beograd: Čigoja štampa, 2019]
- МИЛАНОВИЋ, Александар. *Језик весма полезан*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2013.
- [MILANOVIĆ, Aleksandar. *Jezik vesma polezan*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 2013]
- МИХАЈЛОВИЋ, Велимир. *Посрбице од Орфелина до Вука: I том (Б–О)*. Нови Сад: Матица српска, 1982.
- [MIHAJLOVIĆ, Velimir. *Posrbice od Orfelina do Vuka: I tom (B–O)*. Novi Sad: Matica srpska, 1982]

- МИХАЛЛОВИЋ, Велимир. *Посрбице од Орфелина до Вука: I том (II–III)*. Нови Сад: Матица српска, 1984.
[MIHALLOVIĆ, Velimir. *Posrbice od Orfelina do Vuka: I tom (P–Š)*. Novi Sad: Matica srpska, 1984]
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Стеријина схватања о термилолошком речнику о грађанској ћирилици“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXXI/1 (1988): стр. 137–143.
[MLADENović, Aleksandar. „Sterijina shvatanja o terminološkom rečniku o građanskoj ćirilici“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XXXI/1 (1988): str. 137–143]
- НИКОЛИЋ, Мирослав. *Обратни речник српскога језика*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 2020.
[NIKOLIĆ, Miroslav. *Obratni rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Institut za srpski jezik SANU, 2020]
- НОВАКОВИЋ, Стојан. *Српска грамати́ка*. Друго целокупно издање. Београд: Државна штампарија, 1902.
[NOVAKOVIĆ, Stojan. *Srpska gramatika*. Drugo celokupno izdanje. Beograd: Državna štamparija, 1902]
- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе, Биљана Сикимић. „Однос околионализма према времену“. *Наш језик* XXXIX/1–2 (1991): стр. 77–81.
[OTAŠEVIĆ, Đorđe, Biljana Sikimić. „Odnos okazionalizama prema vremenu“. *Naš jezik* XXXIX/1–2 (1991): str. 77–81]
- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе, Биљана Сикимић. „Творба околионализма у српскохрватском језику“. *Јужнословенски филолог* XLVIII (1992): стр. 67–78.
[OTAŠEVIĆ, Đorđe, Biljana Sikimić. „Tvorba okazionalizama u srpskohrvatskom jeziku“. *Južnoslovenski filolog* XLVIII (1992): str. 67–78]
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна грамати́ка српског језика*. Друго, измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска, 2014]
[PIPER, Predrag, Ivan Klajn. *Normativna gramatika srpskog jezika*. Drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje. Novi Sad: Matica srpska, 2014]
- РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, Милица. *С речима и речником*. Београд: Учитељски факултет, 2009.
[RADOVIĆ-TEŠIĆ, Milica. *S rečima i rečnikom*. Beograd: Učiteljski fakultet, 2009]
- РИСТИЋ, Олга. „Лексичко-семантичке одлике творбе именица у неких српских и хрватских романтичарских песника“. *Јужнословенски филолог* XXXVIII/1–2 (1969): стр. 219–320.
[RISTIĆ, Olga. „Leksičko-semantičke odlike tvorbe imenica u nekih srpskih i hrvatskih romantičarskih pesnika“. *Južnoslovenski filolog* XXXVIII/1–2 (1969): str. 219–320]
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, 1–6. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.
[RMS: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, 1–6. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1967–1976]
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1959–2017.
[RSANU: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, I–XX, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Institut za srpski jezik SANU, 1959–2017]

- САВИЋ, Свенка. „Принципи стварања неологизама у српскохрватском језику“. У: Јован Јерковић (ур.). *Лексикологија и лексикографија*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српскохрватски језик, 1984: стр. 161–170.
- [SAVIĆ, Svenka. „Principi stvaranja neologizama u srpskohrvatskom jeziku“. U: Jovan Jerković (ur.). *Leksikologija i leksikografija*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Institut za srpskohrvatski jezik, 1984: str. 161–170]
- СМОЛЬСКАЯ, Аделаида К. „Роль омонимии в именной деривации сербохрватского языка“. *Зборник Мајџице српске за филологију и лингвистику XXIX/1* (1986): стр. 127–136.
- [SMOL'SKAA, Adelaida K. „Rol' omonimii v imennoj derivaciji serbohrvatskogo žyka“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXIX/1* (1986): str. 127–136]
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. Увод, фонетика, морфологија. I. 5. изд. Београд: Научна књига, 1989.
- [STEVANOVIĆ, Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)*. Uvod, fonetika, morfologija. I. 5. izd. Beograd: Naučna knjiga, 1989]
- ЋОРИЋ, Божо. *Моциони суфикси у српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1982.
- [ĆORIĆ, Božo. *Mocioni sufiksi u srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet, 1982]
- ЋОРИЋ, Божо. „Прилог библиографији творбе речи“. *Научни састајанак славистија у Вукове дане*, 32/3 (2013): стр. 173–233.
- [ĆORIĆ, Božo. „Prilog bibliografiji tvorbe reči“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 32/3 (2013): str. 173–233]
- ЋОРИЋ, Божо. *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- [ĆORIĆ, Božo. *Tvorba imenica u srpskom jeziku*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 2008]

*

- БАВИЋ, Стјепан. *Творба riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Треће, побољшано издање. Загреб: Хрватска академија зnanости и умјетности – Накладни завод Globus, 2002.
- МАРЕТИЋ, Томо. *Граматика хрватскога или српскога језика*. Треће, непромијенјено издање. Загреб: Матица хрватска, 1963.
- МУХВИЋ-DIMANOVSKI, Vesna. *Neologizmi : problemi teorije i primjene*. Загреб: Завод за лингвистику Филозофскога факултета Свеучилишта у Загребу, 2005.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. Загреб: Југославенска академија зnanости и умјетности, 1880–1976.

Александр М. Миланович
Белградский университет
Филологический факультет
Кафедра сербского языка с южнославянскими языками

ПРОИЗВОДНЫЕ СЛОВА СО СУФФИКСОМ *-ЀНКА*
КАК ЗЕРКАЛО КУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ

Резюме

В работе анализируются происхождение, время возникновения, словообразовательные категории и типы производных слов со суффиксом *-ћнка*, их численность, функции и статус в прежнем и современном сербском языке. Констатируется, что они в основном возникли в конце XVIII и в XIX веке, что они являются отражением общественного и культурного сдвига в различных областях материальной и нематериальной культуры и что подобные словообразовательные типы были особенно продуктивны в (пред)романтическом поэтическом языке. Указывается и на частичную продуктивность данного суффикса в современном сербском языке, склонность к терминологизации, а также на факт, что определенные суффиксальные образования перешли в сферу архаизмов и историзмов.

Ключевые слова: суффикс *-ћнка*, производное слово, неологизм, индивидуальный неологизм, архаизм, терминологизация, поэтический язык, стандартный язык.

Aleksandar M. Milanović
University of Belgrade
Faculty of Philology
Department of the Serbian Language with South Slavic Languages

DERIVATIVES WITH THE *-ĀNKĀ* SUFFIX AS
A MIRROR OF CULTURAL DEVELOPMENT

S u m m a r y

The paper analyses the etymology, time of origin, derivational categories and derivational types of derivatives with the *-ānka* suffix, their number, functions and status in the former and contemporary Serbian language. It is ascertained that they predominantly originated in the late 18th and 19th centuries, that they are a reflection of the social and cultural progress of the Serbs in various areas of material and non-material culture, and that the derivational types involving this suffix were especially productive in the (pre-)Romantic poetic language. The paper also points to the partial productivity of this suffix in contemporary Serbian, its inclination towards terminologisation, as well as to the fact that some derivatives have been relegated to the sphere of archaisms and historicisms.

Keywords: *-ānka* suffix, derivative, neologism, individual neologism, archaism, terminologisation, poetic language, standard language.